

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН КРАЇН АЗІЇ, АФРИКИ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

УДК 327(55+569.1)

В'ячеслав Голуб
Острог, Україна

РОЛЬ ІРАНУ У ВРЕГУЛЮВАННІ СИРІЙСЬКОГО КОНФЛІКТУ

У статті проаналізовано вплив подій «Арабської весни» у Сирії на стратегічний характер відносин між цією державою та Іраном. Особлива увага приділяється позиції Ірану відносно внутрішньосирійського конфлікту, застосуванню тегеранським керівництвом дипломатичних та інших засобів його врегулювання.

Ключові слова: «Арабська весна», Іран, конфлікт, Сирія, шиїти.

Viacheslav Holub
Ostroh, Ukraine

IRAN'S ROLE IN RESOLVING THE SYRIAN CONFLICT

The article analyzes the impact of the «Arab spring» in Syria on the strategic relations between this country and Iran. Special attention is paid to Iran's approach towards domestic Syrian conflict and the usage of diplomatic and other means by the Tehran authority.

Key words: «Arab spring», Iran, conflict, Syria, Shiite.

Вячеслав Голуб
Острог, Украина

РОЛЬ ИРАНА В УРЕГУЛИРОВАНИИ СИРИЙСКОГО КОНФЛИКТА

В статье проанализировано влияние событий «Арабской весны» в Сирии на стратегический характер отношений Сирии и Ирана. Особое внимание уделяется позиции Ирана по отношению к внутрисирийскому конфликту, использованию тегеранским руководством дипломатических и других средств по его урегулированию.

Ключевые слова: «Арабская весна», Иран, конфликт, Сирия, шииты.

У Близькосхідному регіоні склався своєрідний баланс сил, до якого входять, з одного боку, Саудівська Аравія, Туреччина, Ізраїль та Єгипет, які є союзниками США, та, з іншого, Сирія та Іран. Перший табір, за винятком Ізраїлю, представлений сунітськими режимами, другий – шіїтськими. Протистояння між двома гілками ісламу досягло свого апогею в Сирії. Від наслідків конфлікту залежить подальша доля регіону та можливе формування нового співвідношення сил. У випадку перемоги сирійської опозиції Дамаск перейде на сунітську платформу й дистанціюється від Ірану, який втратить свої позиції у Східному Середземномор'ї. Якщо Башар Асад утримається при владі, відновиться довоєнний статус-кво і значно зміцняться міжнародні позиції Тегерану. У врегулюванні конфлікту зацікавлені і зовнішні сили – США, Росія, Китай – які прагнуть створити на Близькому Сході режим стабільності та передбачуваності. Зважаючи на це, тема статті є актуальною.

Різні аспекти теми піднімали у своїх дослідженнях українські та зарубіжні вчені. На увагу заслуговують публікації українських дослідників С. Зінько та В. Каспрука, які висвітлювали роль зовнішніх сил у внутрішньосирійському конфлікті. Російські вчені В. Євсєєв та Н.П. Кольчугін робили наголос на стратегічному характері ірано-сирійських відносин, зусиллях Тегерану щодо врегулювання конфлікту.

Метою статті є аналіз позиції Ірану щодо сирійського конфлікту з часу його розгортання у березні 2011 р. до кінця 2012 р., коли Іран починає активно застосовувати дипломатичні засоби.

Стратегічне партнерство Сирії та Ірану. Період перебування при владі в Сирії сім'ї Асадів ознаменувався встановленням досить тісних взаємовідносин з Іраном у військово-політичній, економічній і гуманітарній сферах. Дамаск виступає єдиним союзником Тегерану у Близькосхідному регіоні. Налагодження двосторонніх відносин у напрямі до альянсу має тривалу історію і сягає часу формування Ісламської Республіки Іран у 1979 р. Протягом ірано-іракської війни 1980 – 1988 рр. Сирія виступила на боці Ірану. У 1990 р. тодішній президент Сирії Хафез Асад здійснив офіційний візит до Тегерану. У 2001 р. під час візиту до Ірану його сина та наступника на посаді президента Башара Асада було задекларовано стратегічний характер відносин між двома країнами¹.

¹ Ахмедов В.М., Кулагина Л.М. Сирийско-иранский альянс накануне краха? / В. М. Ахмедов, Л. М. Кулагина [Электронный ресурс] Институт Ближнего Вос-

До подальшого зближення Ірану та Сирії призвела американська окупація Іраку та повалення режиму С. Хусейна у 2003 р. Обидві держави були зацікавлені перш за все: у недопущенні створення на території Іраку ворожої для них держави та створення незалежного Курдистану; стримування у регіоні Ізраїлю і Туреччини; припинення ізраїльської окупації Палестини та протидія розпаду Лівану. Дамаск надавав Тегерану посередницькі послуги щодо врегулювання територіального конфлікту з Об'єднаними Арабськими Еміратами навколо трьох островів в Ормузькій протоці. Своєю чергою, Іран враховував інтереси Сирії в Лівані. Під час протистояння Ізраїлю та руху «Хезболла» у 2006 р. Дамаск і Тегеран виступили єдиним фронтом на підтримку ліванського опору, у результаті чого шіїтське угруповання втримало позиції й швидко відновило військову інфраструктуру. Під час візиту президента Сирії Б. Асада до Тегерану у лютому 2007 р. духовний лідер А. Хаменеї заявив, що обидві держави служать одна для одної «стратегічною глибиною». ІРІ вимагала віддати керівників Ізраїлю під суд за проведену протягом грудня 2008 – січня 2009 рр. операції «Литий свинець» у секторі Газа. Обидва угруповання – «Хезболла» на півдні Лівану та ХАМАС у секторі Газа були союзниками Тегерану та Дамаску у Близькосхідному регіоні та виконували стримуючу роль відносно Ізраїлю².

Непохитність ірано-сирійського союзу була підтверджена на зустрічі М. Ахмадінежада та Б. Асада в Дамаску на початку травня 2009 р. Лідери Ірану та Сирії оголосили про формування нового міжнародного порядку на Близькому Сході. М. Ахмадінежад і Б. Асад зазначили, що час домінування Заходу на Близькому Сході завершився. Ключі від регіону знаходяться в руках Сирії та Ірану. Ці держави здатні запропонувати правильне рішення для врегулювання всіх існуючих проблем. Колишній член ліванського парламенту Насер Канділь заявив, що ситуація в регіоні змінилася після того, коли стратегічний американо-ізраїльський альянс не зміг знищити стратегічний союз Сирії та Ірану. Крім того, на зустрічі в Дамаску було оголошено про формування формату чотиристорон-

тока РАН. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/?p=15320>

² Евсеев В. Ирано-сирийская стратегическая глубина / В. Евсеев; [Электронный ресурс] Центр общественно-политических исследований. – Режим доступа: http://www.iran.ru/rus/news_iran.php?act=news_by_id&news_id=78869

нього співробітництва Ірану, Сирії, Іраку та Туреччини. Іран і Сирія дотримуються спільної позиції щодо необхідності виведення американських військ з Іраку³.

Отже, позиції Ірану та Сирії співпадають з багатьох важливих питань міжнародного життя, перш за все, щодо арабо-ізраїльського конфлікту, врегулювання ситуації в Іраку та Лівані, що уможлиблює формування між ними формату відносин на рівні стратегічного партнерства.

Початок сирійського протистояння та реакція Ірану. Зустрічаючись із шахом Ірану Мохамедом Резою Пехлеві у 1978 р. в Тегерані, президент США Дж. Картер заявив: «Іран завдяки блискучому керівництву шаха є острівцем стабільності в одному з найбільш неспокійних регіонів світу»⁴. Слова американського президента можна перенести на Сирію до березня 2011 р. Режим Асада виглядав одним із найстабільніших у всьому Близькосхідному регіоні. У січні 2011 р. в інтерв'ю газеті *The Wall Street Journal* президент Сирії Башар Асад заявив про свою близькість до переконань і прагнень свого народу, а також про те, що Сирія має «іммунітет» до радикальної революційної гарячки, яка охопила сусідні арабські держави⁵. Однак події «Арабської весни» не оминули і цієї держави.

Революційні події в Тунісі, Єгипті, Ємені, Бахреїні та Лівії духовне керівництво Ірану розглядало як прояв ісламського відродження в регіоні. Світські диктатури мали поступитися своїм місцем теократичному правлінню за іранським зразком. Проте початок заворушень у Сирії у березні 2011 р. змусив офіційний Тегеран певною мірою відкоригувати свою попередню позицію, заявивши про зовнішню інспірацію акцій протесту з боку США та Ізраїлю. На перших етапах кризи влада Ірану не проявляла особливої активності, обмежуючись антиамериканською риторикою

³ Йоешуа Я., Савйон А., Мозес Н. Ахмадинежад и Асад: Иран и Сирия управляют новым мировым порядком / Я. Йоешуа, А. Савйон, Н. Мозес [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://maof.rjews.net/aspect/4-enemies/23928-2009-08-07-09-39-42>

⁴ Агаев С.Л. Иран между прошлым и будущим. События. Люди. Идеи [Текст] / С. Л. Агаев. – М.: Политиздат, 1987. – С. 17.

⁵ Каспрук В. Сирія і Ємен: революційний марафон / В. Каспрук [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2011. – №21. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/siriya_i_emen_revolyutsiyniy_marafon-82568.html

та пропагандою досягнень ісламського устрою⁶. 2 серпня 2011 р. прес-секретар Міністерства закордонних справ Ірану Рамін Мехманпараст закликав Захід утриматися від втручання у внутрішні справи Сирії. Дипломат порадив західним демократіям вчитися на своїх помилках і не створювати нових проблем у регіоні⁷.

Іран надзвичайно зацікавлений у збереженні Б. Асада при владі. У першу чергу про це свідчать висловлювання керівників Ірану щодо нинішнього сирійського режиму. Під час зустрічі з прем'єр-міністром Туреччини Р.Т. Ердоганом духовний лідер Ірану А. Хаменеї зазначив, що Іран буде завжди захищати Сирію, аби зберегти передову лінію опору сунітському режиму⁸. Міністр закордонних справ Ірану А.А. Салехі своєю чергою заявив: «Сирійське суспільство являє собою прекрасну мозаїку етносів, вірувань і культур, воно буде розірване на шматки, якщо президента Башара Асада буде повалено»⁹. Крім того, підтримка Іраном Б. Асада впливає з геополітичних міркувань Ісламської республіки. За допомогою Сирії Іран намагається втілити на практиці концепцію так званого «шиїтського півмісяця», тобто сфери впливу Тегерану від Перської затоки до Середземного моря. Ісламське керівництво цієї держави здійснює політику у напрямі консолідації шиїтських громад Іраку, Лівану, Кувейту, Бахрейну, Об'єднаних Арабських Еміратів, Саудівської Аравії та Ємену навколо основного центру – Тегерану¹⁰.

Чільне місце у політиці щодо Сирії Іран відводить Іраку та рухам «Хезболла» і ХАМАС. Погодившись під тиском США приєднатися до санкцій проти Сирії, запроваджених Лігою арабських держав, Багдад фактично їх не виконував. Крім того, через іракський повітряний простір надходить іранська допомога для Дамаску. Радник іракського прем'єр-міністра з економічних питань Салям аль-

⁶ Зінько С. Сирійський політичний пасьянс [Текст] / С. Зінько // Зовнішні справи. – 2011. – №11-12. – С. 38.

⁷ Fulton W., Frasco R., Farrar-Wellman A. Syria – Iran foreign relations / W. Fulton, R. Frasco, A. Farrar-Wellman; IranTracker [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.irantracker.org/foreign-relations/syria-iran-foreign-relations>

⁸ Кольчугин Н.П. Иран борется за Сирию шиитской солидарностью / Н.П. Кольчугин; [Электронный ресурс] Институт Ближнего Востока РАН. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2012/06-04-12a.htm>

⁹ Бондарь Ю.М. Иран: август 2012 г. Военно-политическая ситуация / Ю. М. Бондарь; [Электронный ресурс] Институт Ближнего Востока РАН. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/?p=15541>

¹⁰ Кольчугин Н.П. Указ. соч. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2012/06-04-12a.htm>

Курайші заборонив Туреччині та Йорданії перевозити через свою територію вантажі. У такий спосіб було значно обмежено допомогу сирійській опозиції через зручний іракський маршрут¹¹.

Вагому роль у міжнародних процесах на Близькому Сході відіграє ліванський рух «Хезболла», яка, по суті, є провідником іранського впливу в регіоні. З початком заворушень у Сирії лідер організації Хасан Насралла висловив свою підтримку режиму Б. Асада в Сирії. Союзницькі відносини Тегеран встановив із палестинським рухом ХАМАС. Однак після подій 18 березня 2011 р. керівництво організації відмовилося підтримати режим президента Асада навіть під загрозою цілковитого припинення фінансування з боку Ісламської республіки¹². Відповідальність за погіршення відносин покладають на іранські ЗМІ, які створили негативний образ керівництва ХАМАС. Спікеру іранського парламенту А. Ларіджані навіть було відмовлено у візиті до сектора Газа. Штаб-квартиру ХАМАС перенесли з Дамаска до Каїра та Дохи¹³.

Отже, на відміну від держав Заходу, Перської затоки та Туреччини Іран відкрито став на захист режиму президента Асада. З допомогою Іраку та ліванського руху «Хезболла» Тегеран намагається відстоювати свої інтереси у регіоні загалом та в Сирії, зокрема.

Дипломатична активність Ірану щодо врегулювання внутрішньополітичної ситуації в Сирії. Складність ситуації навколо Сирії та її розташування у стратегічно важливому регіоні світу викликало необхідність пошуку шляхів виходу з кризи дипломатичними методами. Наприкінці лютого 2012 р. колишнього генерального секретаря ООН Кофі Аннана було призначено спеціальним представником ООН та Ліги арабських держав із врегулювання конфлікту в цій державі. Основні положення висунутого К. Аннаном у березні 2012 р. плану зводилися до припинення збройного насилля та виведення сирійської армії з міст¹⁴. 12 квітня 2012

¹¹ Балмасов С. Иран спасает Сирию с помощью Ирака / С. Балмасов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.iran.ru/news/analytcs/77498/Iran_spasaet_Siriyu_s_pomoshchyu_Iraka

¹² Евсеев В. Указ. соч. – Режим доступа: http://www.iran.ru/rus/news_iran.php?act=news_by_id&news_id=78869

¹³ Микаелян А. Изоляция Ирана на Ближнем Востоке / А. Микаелян [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://mnenia.zahav.ru/Articles/2187/izolyaciya_irana

¹⁴ Сирия приняла план Кофи Аннана по урегулированию конфликта [Электронный ресурс] / RG.RU Российская газета. – Режим доступа: <http://www.>

р. сирійська влада повідомила К. Аннана про припинення вогню. Спецпредставник ООН і ЛАД підкреслив важливу роль Ірану у врегулюванні конфлікту в Сирії, про що свідчить спільна прес-конференція у Тегерані К. Аннана та А.А. Салехі. На ній К. Аннан заявив, що режим Б. Асада надав гарантії щодо виконання угоди про припинення вогню. Зі свого боку, головний іранський дипломат зазначив, що Іран виступає проти зовнішнього втручання у конфлікт і підтримав позицію спецпредставника ООН і ЛАД, який не вимагав зміни сирійської влади¹⁵. Таким чином, посередницька місія колишнього генерального секретаря ООН була покликана припинити кровопролиття та врегулювати конфлікт на вигідних для обох сторін умовах. Однак правлячий режим не мав наміру поступитися владою, а опозиція вперто за неї боролася. Крім того, у конфлікт поволі залучалися зовнішні сили. Через зазначені фактори місія спецпредставника ООН і ЛАД була приреченою на невдачу. Незабаром бойові дії було відновлено.

Активізація іранської дипломатії на сирійському напрямі припадає на серпень – вересень 2012 р., коли стало відомо про провал посередницької місії Кофі Аннана. 7 серпня 2012 р. до Дамаска з візитом прибув голова Вищої ради національної безпеки ІРІ С. Джалілі. Під час переговорів з президентом Б. Асадом він зазначив, що події у Сирії не є лише її внутрішньою справою. Одночасно глава іранського МЗС А.А. Салехі прибув до Туреччини, де провів зустрічі з керівництвом країни з приводу звільнення 48 паломників, полонених Сирійською Вільною Армією. Незабаром він заявив про готовність Тегерану виступити посередником у майбутніх переговорах між владою та опозицією. 15 серпня генерал США Мартін Демпсі звинуватив Іран за його допомогу у формуванні в Сирії загонів, які воюють з повстанцями на стороні президента Б. Асада. Захід зробив акцент на безпосередньому втручанні Ірану у внутрішні справи Сирії. 23 серпня до погроз вдався міністр оборони Ірану Ахмад Вахіді. Він оголосив про чинність ірано-сирійського договору про співпрацю у сфері оборони, за умовами якого сторони гарантували одна одній військову допомогу у випадку втор-

rg.ru/2012/03/27/annan-anons.html

¹⁵ Салехі: «Тегеран підтримує план Аннана по урегулюванню конфлікту в Сирії» [Електронний ресурс] / IrBy News. – Режим доступа: <http://irbynews.com/News/iran/salexi:-tegeran-podderzhivaet-plan-annana-po-uregulirovaniyu-konflikta-v-sirii.html>

гнення на їхню територію¹⁶. Тобто Іран прямо заявив, що у випадку військової інтервенції проти Сирії він не залишиться осторонь.

Сирійська криза була в центрі уваги 16-го саміту Руху Неприєднання, що проходив у Тегерані протягом 27-29 серпня 2012 р. Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун, який приїхав на саміт всупереч позиції США та європейських країн, підкреслив ключову роль Ірану в урегулюванні конфлікту в Сирії. А.А. Салехі підтвердив підтримку Тегераном режиму Б. Асада, наголошуючи на необхідності мирного врегулювання проблеми. Заступник міністра закордонних справ ІРІ Х.А. Абдоллахіян висловив згоду із пропозицією президента Єгипту М. Мурсі створити контактну групу по Сирії за участю Єгипту, Туреччини, Саудівської Аравії та Ірану. Усі учасники з'їзду висловилися проти можливості іноземної інтервенції до країни та запровадження односторонніх санкцій¹⁷.

19 вересня 2012 р. міністр закордонних справ Ірану А.А. Салехі здійснив офіційний візит до Дамаску. Б. Асад від імені сирійського народу подякував іранській стороні за роботу у напрямі мирного врегулювання конфлікту. Своєю чергою А.А. Салехі підтвердив всесторонню підтримку Іраном зусиль сирійського уряду щодо відновлення безпеки і стабільності в державі та реалізації курсу реформ з метою задоволення потреб власних громадян¹⁸.

Поряд з дипломатичною підтримкою, Іран надає Сирії широку матеріально-технічну допомогу. Президент Ірану М. Ахмадінежад підписав наказ про відправку до Сирії 150 інструкторів, військових радників та офіцерів Корпусу вартових Ісламської революції на чолі з Касемом Сулеймані. Через іракський повітряний простір надходить зброя та боєприпаси¹⁹. Завдяки іранській допомозі режим Б. Асада все ще тримається при владі.

Перемога Башара Асада в Сирії означає перемогу Ірану у Близькосхідному регіоні. Поразка Асада загрожує витісненням Тегерану з регіону, втратою авторитету та можливим припиненням від-

¹⁶ Бондарь Ю. М. Указ. соч. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/?p=15541>

¹⁷ Там само.

¹⁸ Иран и Сирия подтвердили необходимость координации усилий по разрешению сирийского кризиса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.regnum.ru/news/fd-abroad/israel/1572838.html>

¹⁹ Coughlin C. Iran sends elite troops to aid Bashar al-Assad regime in Syria / C. Coughlin [Electronic resource] // The Telegraph. – Mode of access: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iran/9526858/Iran-sends-elite-troops-to-aid-Bashar-al-Assad-regime-in-Syria.html>

носин з рухом «Хезболла», як це відбулось з палестинським рухом ХАМАС на початковій стадії сирійського протистояння. З цього випливає, що ціна програшу надто велика для Ірану. Отже, керівництво цієї держави докладатиме всіх зусиль, аби зберегти Б. Асада при владі. Великою мірою врегулювання ситуації залежатиме від США та перспективи створення над Сирією зони, забороненої для польотів авіації, за зразком Лівії. У випадку здійснення цього, Іран втратить можливість надавати допомогу провладним силам Сирії. Для Тегерану буде два виходи: або проводити сухопутну операцію для допомоги Дамаску, або пасивно спостерігати за долею свого союзника. Отже, протистояння в Сирії продовжуватиметься. Його результат залежатиме від того, яка із зовнішніх сил візьме вгору й витіснить своїх конкурентів.

Таким чином, Іран може відіграти конструктивну роль у процесі налагодження діалогу між режимом Б. Асада та опозицією. Тегеран зарекомендував себе у минулому як ефективний посередник, коли вдалося врегулювати конфлікти в Таджикистані та Нагірному Карабасі. Тим більше, що подібну місію Ірану визнано на світовому рівні в особі Генерального секретаря ООН.

Список використаних джерел та літератури:

1. Агаев С. Л. Иран между прошлым и будущим. События. Люди. Идеи [Текст] / С. Л. Агаев. – М.: Политиздат, 1987. – 319 с.

2. Ахмедов В.М., Кулагина Л.М. Сирийско-иранский альянс накануне краха? / В. М. Ахмедов, Л. М. Кулагина [Электронный ресурс]; Институт Ближнего Востока РАН. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/?p=15320>

3. Балмасов С. Иран спасает Сирию с помощью Ирака / С. Балмасов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.iran.ru/news/analytics/77498/Iran_spasaet_Siriyu_s_pomoshchyu_Iraka

4. Бондарь Ю.М. Иран: август 2012 г. Военно-политическая ситуация / Ю. М. Бондарь [Электронный ресурс]; Институт Ближнего Востока РАН. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/?p=15541>

5. Евсеев В. Ирано-сирийская стратегическая глубина / В. Евсеев [Электронный ресурс]; Центр общественно-политических исследований. – Режим доступа: http://www.iran.ru/rus/news_iran.php?act=news_by_id&news_id=78869

6. Зінько С. Сирійський політичний пасьянс [Текст] / С. Зінько // Зовнішні справи. – 2011. – №11-12. – С. 37-39.

7. Иран и Сирия подтвердили необходимость координации усилий по разрешению сирийского кризиса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.regnum.ru/news/fd-abroad/israel/1572838.html>

8. Йеошуа Я., Савьйон А., Мозес Н. Ахмадинежад и Асад: Иран и Сирия управляют новым мировым порядком / Я. Йеошуа, А. Савьйон, Н. Мозес [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://maof.rjews.net/aspect/4-enemies/23928-2009-08-07-09-39-42>

9. Каспрук В. Сирия і Ємен: революційний марафон / В. Каспрук [Электронный ресурс] // Дзеркало тижня. – 2011. – №21. – Режим доступа: http://dt.ua/POLITICS/siriya_i_emen_revolyutsiyniy_marafon-82568.html

10. Кольчугин Н.П. Иран борется за Сирию шиитской солидарностью / Н.П. Кольчугин [Электронный ресурс]; Институт Ближнего Востока РАН. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2012/06-04-12a.htm>

11. Микаелян А. Изоляция Ирана на Ближнем Востоке / А. Микаелян [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://mnenia.zahav.ru/Articles/2187/izolyaciya_irana

12. Салехи: «Тегеран поддерживает план Аннана по урегулированию конфликта в Сирии» [Электронный ресурс] / IrBy News. – Режим доступа: <http://irbynews.com/News/iran/salexi:-tegeran-podderzhivaet-plan-annana-и-po-uregulirovaniyu-konflikta-v-sirii.html>

13. Сирия приняла план Кофи Аннана по урегулированию конфликта [Электронный ресурс] / RG.RU Российская газета. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2012/03/27/annan-anons.html>

14. Coughlin C. Iran sends elite troops to aid Bashar al-Assad regime in Syria / C. Coughlin [Electronic resource] // The Telegraph. – Mode of access: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iran/9526858/Iran-sends-elite-troops-to-aid-Bashar-al-Assad-regime-in-Syria.html>

15. Fulton W., Frasco R., Farrar-Wellman A. Syria – Iran foreign relations / W. Fulton, R. Frasco, A. Farrar-Wellman [Electronic resource]; IranTracker. – Mode of access: <http://www.irantracker.org/foreign-relations/syria-iran-foreign-relations>